

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Представлено результати теоретико-методологічного аналізу поняття психосоціального благополуччя внутрішньо переміщених осіб. Це поняття тлумачиться автором як багатофакторний конструкт, що охоплює індивідуально-психологічні особливості вимушених переселенців, їхнє суб'єктивне ставлення до актуальної життєвої ситуації, характер соціальної взаємодії з оточуючими та економічні фактори життєдіяльності. Результати емпіричного дослідження, спрямованого на виявлення особливостей психосоціального благополуччя внутрішньо переміщених осіб, указують на його знижений рівень, що відображується в тенденції до дезадаптації.

Ключові слова: психосоціальне благополуччя, внутрішньо переміщені особи, вимушена міграція, соціально-психологічна адаптація.

Вступ. Станом на 26 листопада 2018 р., за даними структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій, узято на облік 1 519 654 внутрішньо переміщені особи (ВПО) з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей і АР Крим [1]. Як свідчить практика, незважаючи на всі спроби з боку української влади за партнерської допомоги інших країн і гуманітарних організацій, на сьогодні інтеграція вимушених переселенців у приймаючі громади на території України зіштовхується з цілою низкою проблем, які й досі повною мірою не врегульовані [2].

Зокрема, нагального розв'язання потребує питання забезпечення ВПО житлом та надання можливостей кредитування за зниженими кредитними ставками. Ситуація із зайнятістю внутрішньо переміщених осіб також дещо погіршилася, і в червні 2018 р. частка працевлаштованих ВПО становила 42 %, що на 6 % менше від показників за березень 2018 р. [3].

Актуальні проблеми вимушених переселенців виявляються й на психологічному рівні, отже, дослідження International Alert констатують значні вияви психічних розладів серед внутрішньо переміщених осіб в Україні, зокрема посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), особливо серед жінок. Крім того, зафіксовано високий рівень поширеності супутніх виявів ПТСР, зокрема тривоги та депресії [4].

Наведені вище аргументи доводять, що ситуація вимушеної внутрішньої міграції приховує в собі велику кількість деструктивних впливів на психосоціальне благополуччя особистості, що, у свою чергу, засвідчує актуальність наукового обґрунтування даної проблематики.

Мета статті полягає в розкритті особливостей психосоціального благополуччя внутрішньо переміщених осіб, які ґрунтуються на результатах емпіричного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Психосоціальне благополуччя визначається дослідниками (О. А. Ідобаєва, П. О. Кисляков, Р. М. Шамінов) як сукупність індивідуальних і соціальних передумов, що достатньою мірою забезпечують стійкість та цілісність особистості, послідовність у розв'язанні протиріч, здатність до подолання перешкод у складних життєвих обставинах.

Предикторами психосоціального благополуччя постають відчуття впевненості та захищеності, які сприяють нормальному розвитку особистості. При цьому показниками благополуччя людини є нормальний рівень ситуативної та особистісної тривожності, оптимальна активність і працездатність, можливість і готовність до здійснення адекватних дій у різноманітних життєвих ситуаціях [5].

Психосоціальне благополуччя великою мірою визначається рівнем безпеки та соціальної напруги в суспільстві, відповідно при зростанні соціальної напруги рівень безпеки та благополуччя пропорційно знижується [5]. Отже, ситуація розгортання збройного конфлікту характеризується високою стресогенністю та становить серйозну загрозу для психосоціального благополуччя населення, особливо осіб, які були змушені залишити звичні місця проживання, рятуючись від воєнної загрози.

Аналізуючи ситуацію вимушеного переселення, М. А. Мельник називає її психологічні, соціальні та економічні наслідки "життєвою катастрофою" [6], пояснюючи це тим, що рішення про переїзд приймається в умовах обмеженого часового проміжку й унеможливує фізичну, матеріальну та моральну підготовку індивіда до зміни місця проживання.

Вітчизняна дослідниця О. Л. Вознесенська зазначає, що негативні симптоми кризи соціальної ідентичності виявляються у відчутті власної неповноцінності, переживанні так званих негативних почуттів, пов'язаних із приналежністю до тієї чи іншої соціальної, професійної, етнічної, територіальної групи. Виникнення негативних переживань щодо власної приналежності до певної соціальної групи супроводжується формуванням негативної соціальної ідентичності, а в крайніх формах може призводити до втрати самоповаги [7].

На думку О. Галян, першочерговим завданням за таких умов є забезпечення життєвої стійкості особистості, збереження самодостатності й самоцінності кожного, хто переживає вимушені зміни, та актуалізація особистісних ресурсів, що спрямовані не тільки на адаптацію до емпіричної, соціокультурної та екзистенційної реальності, але й на саморозвиток, продуктивну самопобудову, "оновлення" свого змісту в його різноманітності. Ідеться про необхідність перегляду, "довизначення" орієнтирів самореалізації відповідно до нової життєвої ситуації, оцінки своїх можливостей, здатностей та їх успішного використання в змінених умовах життєздійснення. Засадничою основою забезпечення психічного та психологічного здоров'я особистості, що перебуває у вимушеній міграції, авторка визначає категорію "суб'єктність" [3].

Досліджуючи феномен психологічної захищеності українських вимушених переселенців, О. Богучарова [8] зазначає, що усвідомлення активної ролі вимушено переміщених осіб у визначенні власного буття сприяє формуванню психологічної захищеності та викликає зміни у спектрі переживань психологічних станів – від відчуження до довіри та когерентної позиції.

За результатами дослідження феномена соціальної підтримки у структурі особистісних ресурсів внутрішньо переміщених осіб (О. В. Чуйко, А. А. Голотенко) важливою умовою відновлення їхнього психосоціального благополуччя постає їхня власна здатність до виявів особистісної активності, самоконтролю та прийняття відповідальності за події власного життя.

При цьому сутність соціально підтримуючого процесу полягає в тому, що він має розгортатися в площині "приймаюча громада (надавачі підтримки) – внутрішньо переміщені особи (реципієнти підтримки)". Означений процес має включати готовність надавачів підтримки створити умови для успішної інтеграції новоприбулих жителів і здатність реципієнтів підтримки до активного освоєння та перетворення актуальної життєвої ситуації [9].

К. Педько, розглядаючи питання психосоціального благополуччя внутрішньо переміщених осіб крізь призму їх соціальної активності та примноження соціального капіталу, зазначає, що для збільшення соціальних зв'язків, у яких виявляється емоційна підтримка, ВПО необхідно приділити увагу власному позитивному ставленню до своєї позиції в колективі, гнучкості поведінки та збільшувати контактність із оточенням, а для збільшення ресурсів, пов'язаних із професійною діяльністю та громадянською активністю, вимушеним переселенцям необхідно переглянути своє ставлення до участі у спільній діяльності з оточенням [10].

Розгляд теоретичних підходів до визначення поняття психосоціального благополуччя внутрішньо переміщених осіб дозволяє визначити його як багатофакторний конструкт, що охоплює індивідуально-психологічні особливості вимушених переселенців, їх суб'єктивне ставлення до актуальної життєвої ситуації, характер соціальної взаємодії з оточуючими та економічні фактори життєдіяльності.

Обговорення результатів дослідження. Для проведення емпіричного дослідження особливостей психосоціального благополуччя внутрішньо переміщених осіб був використаний комплекс психодіагностичних методик: опитувальник "Шкала психологічного благополуччя" К. Ріфф у адаптації Т. П. Фесенко та Т. Д. Шевеленкової, опитувальник "Шкала соціального благополуччя" К. Кіза в адаптації А. Г. Четверик-Бурчак, опитувальник "Рівень вдовolenості життям" і анкета "Соціальне благополуччя" Н. М. Мельникової. Вибіркова сукупність респондентів дослідження становить 140 осіб з вимушених переселенців з Донецької та Луганської областей України.

Узагальнення результатів, отриманих за опитувальником "Шкала психологічного благополуччя" К. Ріфф, дозволяє стверджувати, що близько третини внутрішньо переміщених осіб стикаються із труднощами при побудові майбутніх життєвих перспектив та освоєнні нової життєвої реальності, переживають почуття втрати життєвих смислів, що, у свою чергу, перешкоджає виявам особистісної активності та суб'єктивності в процесі організації свого життя. Спостерігаються досить високі рівні життєвих розчарувань, знецінення минулих досягнень, подій минулого загалом і зневіра у власній здатності впливати на події теперішнього, змінювати ситуацію для її поліпшення.

Зниження здатності до цілісного сприйняття життєвих подій у часовому континуумі та інтеграції життєвого досвіду в систему власних поглядів і життєвих настанов поєднується з переживаннями, пов'язаними з відчуттям ізольованості та фрустрації в міжособистісних стосунках, неготовністю шукати компроміс заради збереження значимих зв'язків з оточуючими людьми, відчуженістю та страхом близьких, довірливих стосунків, потенційна

втрата яких може стати черговим приводом для зневіри та розчарування.

Ґрунтуючись на результатах дослідження, отриманих за опитувальником "Шкала психологічного благополуччя" К. Ріфф, можна висунути припущення щодо того, що для значної частини ВПО вираженою є тенденція до вияву кризових станів особистості на психологічному рівні. Відповідно до відсоткових показників для значної частки респондентів (42,9 %) характерним є низький рівень індексу психологічного благополуччя особистості ($m = 3$).

Узагальнюючи результати, отримані за опитувальником "Шкала соціального благополуччя" К. Кіза в адаптації А. Г. Четверик-Бурчак, можемо констатувати, що типовою характеристикою відсоткових значень, отриманих за кожною зі шкал методики, стала їх вираженість на середньому рівні, проте більше третини досліджуваних продемонстрували низький рівень значень за шкалою "Соціальний внесок" (34,3 %), що свідчить про вияви почуття меншовартості у внутрішньо переміщених осіб, схильність до зниження своєї соціальної цінності, знецінення результатів власної діяльності в контексті їх важливості для суспільства.

Показники низьких значень за іншими шкалами методики здебільшого досягають 25 % від сукупної кількості даних за кожною шкалою, разом з тим амплітуда високих значень за шкалами методики коливається в діапазоні від 15 до 25 %. На основі наведеної інформації можна констатувати, що незважаючи на наявність певних проблем, пов'язаних із переживанням соціального благополуччя, актуальною є тенденція до нормалізації його рівня та поступового досягнення високих показників. Відповідно інтегральний показник соціального благополуччя ВПО переважно представлений на рівні середніх значень (52,2 %; $m = 6$).

Узагальнюючи результати, отримані за опитувальником "Рівень задоволеності життям" Н. М. Мельникової, маємо зауважити наявність виявів негативізму в характері суб'єктивного сприйняття внутрішньо переміщеними особами актуальної життєвої ситуації та траєкторії розгортання життєвих подій. Зокрема, респонденти продемонстрували досить високі показники занепокоєння майбутнім, втоми та розчарування в житті, що свідчить про вияви незахищеності та тривожності, відсутність відчуття стабільності та впевненості в майбутньому, вияви апатії та зневіри в тому, що ситуація може поліпшитися.

У контексті нашого дослідження пояснення таких виявів може бути пов'язане з характером травматичних подій, які довелося пережити в результаті вимушеного переселення, різкою зміною соціального статусу та розривом соціальних зв'язків, здобутих у минулому, невідповідності власного статусу та ситуації загалом у теперішньому житті.

На основі співвіднесення даних, отриманих за опитувальником "Рівень вдовolenості життям" М. Н. Мельникової, було розраховано інтегральний показник суб'єктивного благополуччя внутрішньо переміщених осіб. Відсоткові значення дозволяють констатувати, що для 45 % учасників дослідження даний показник виявляється на низькому рівні ($m = 2$).

Інтегральний показник суб'єктивного благополуччя відображає якість взаємодії особистості в діаді "Я – життя" і може розцінюватися як критерій адаптованості або дезадаптованості особистості за суб'єктивними (внутрішніми) характеристиками. Зважаючи на велику частку досліджуваних, які характеризуються низьким загальним рівнем суб'єктивного благополуччя, можемо простежити тенденцію до низького ступеня вдовolenості внутрішньо переміщених осіб характером взаємодії

із соціальним середовищем і високого рівня тривожності та фрустрації.

Інтегральний показник соціального благополуччя, розрахований за результатами анкети Н. М. Мельникової, дозволяє проаналізувати узагальнені дані щодо соціально-економічного становища внутрішньо переміщених осіб. Відсоткові значення середнього рівня є характерними для 47,1 % учасників дослідження ($m = 5$). У свою чергу показники, що відповідають низькому рівню соціального благополуччя, притаманні 43,6 % респондентів.

Узагальнення результатів, отриманих за анкету "Соціальне благополуччя" Н. Мельникової, дозволяє говорити про середній рівень адаптації ВПО до умов соціального середовища з погляду загальноприйнятих соціально-економічних критеріїв зовнішнього благополуччя особистості. Згідно з результатами дослідження показники фінансових доходів, соціального статусу, рівня життя й умов роботи внутрішньо переміщених осіб здебільшого досягають середнього рівня, водночас більше половини респондентів продемонстрували низькі показники за шкалою "Сімейна облаштованість", що насамперед пов'язано з проблемою забезпечення досліджуваних власним житлом.

Співвіднесення результатів, отриманих із використанням опитувальника "Рівень вдовolenості життям" та анкети "Соціальне благополуччя", розроблених Н. М. Мельниковою, дозволяє визначити тип адаптації внутрішньо переміщених осіб.

Адаптація на системному рівні, яка передбачає високий рівень успішності особистості та супроводжується почуттям суб'єктивної вдовolenості подіями власного життя, є характерною для 12,1 % респондентів. Системна адаптація тісно пов'язана з поняттям самореалізації, адже саме соціально схвалюваний, продуктивний, корисний спосіб актуалізації та вияв внутрішнього потенціалу особистості визначають можливості самореалізації та, відповідно, найвищу форму адаптації.

Адаптацію за внутрішнім критерієм продемонстрували 12,9 % учасників дослідження, що дозволяє констатувати їхній позитивний емоційний фон і досить високий рівень психологічного благополуччя в поєднанні з відносно низьким рівнем соціальної успішності.

Адаптація за зовнішнім критерієм є характерною для 8,6 % учасників дослідження. Даний тип адаптації виявляється у формальному досягненні соціального благополуччя поряд з низьким рівнем психологічного комфорту особистості та підвищеним психоемоційним напруженням.

Тип адаптації 30,7 % учасників дослідження характеризується як проміжний і може схилитися до внутрішнього або зовнішнього вектора залежно від особливостей розгортання подальших життєвих подій респондента та індивідуальних особливостей характеру сприйняття цих подій.

Найбільшого рівня вираженості для описаної вибірки досягає показник, який свідчить про тенденції до дезадаптації (35,7 %). Особливостями таких тенденцій є переживання незадоволеності життям і вияви високого рівня психоемоційної напруги в поєднанні з недосягненням навіть середніх показників соціальної успішності та благополуччя, що є прийнятними в навколишньому соціумі.

У контексті дослідження особливостей психосоціального благополуччя внутрішньо переміщених осіб анкета "Соціальне благополуччя" Н. М. Мельникової була доповнена нами трьома додатковими запитаннями, що стосуються частоти та причин відвідування території розгортання воєнного конфлікту після вимушеного переселення, а також наявності або відсутності намірів

щодо повернення в місце попереднього проживання в майбутньому.

З відповідей респондентів стало відомо, що 52,8 % узагалі не відвідували місце колишнього проживання після вимушеного переселення, 32,9 % учасників дослідження зазначили, що відвідують територію розгортання воєнного конфлікту не часто, а 14,3 % повертаються туди час від часу.

Серед причин, що змушують внутрішньо переміщених осіб відвідувати території Донецької або Луганської областей, учасники дослідження вказали необхідність відвідувати родичів і друзів (39,43 %), утримувати майно, що залишилося в покинутих місцях проживання (57,6 %), та інші причини, що не були зазначені (3 %).

Коментуючи свої наміри щодо можливостей повернення на територію Донецької або Луганської областей для постійного проживання, 42,8 % респондентів зазначили, що не планують повертатися незалежно від динаміки розгортання та характеру завершення військового конфлікту, 40 % досліджуваних обрали варіант "важко відповісти", 14,3 % – повідомили про надію на повернення в майбутньому, а 2,9 % учасників дослідження зазначили, що точно планують повернутися після завершення конфлікту.

Отримана інформація дає підстави для висновку про те, що більша частина респондентів не планують повертатися в місце колишнього проживання, що особливо гостро ставить перед ними питання інтеграції у приймаючу громаду та забезпечення комфортних умов проживання на новому місці. Разом з тим у відповідях респондентів спостерігається високий ступінь невизначеності, пов'язаний з нерегульованістю майнових питань. Така невизначеність суттєво ускладнює процес адаптації внутрішньо переміщених осіб, оскільки наявність власного майна та житла на територіях проживання до переселення, поряд із проблемами забезпечення житлом у приймаючих громадах, не лише впливають на рівень соціального статусу особи, нерідко провокуючи виникнення проблем психологічного характеру, а й не дозволяють остаточно визначитися із траєкторією майбутніх перспектив і заважають формуванню довготермінових життєвих планів.

Висновки. Результати емпіричного дослідження вказують на низький рівень психологічного благополуччя внутрішньо переміщених осіб, що здебільшого пов'язаний із нездатністю встановлювати близькі соціальні контакти з оточуючими, закритістю й емоційною відстороненістю ВПО.

Суб'єктивне сприйняття внутрішньо переміщеними особами власної життєвої ситуації характеризується високим рівнем занепокоєння майбутнім, наявністю тривожних переживань із приводу можливого настання негативних подій, що виявляється на тлі високого рівня невизначеності та втоми. Загальний емоційний фон досліджуваних перебуває на зниженому рівні та характеризується тенденціями до негативізму.

Соціально-психологічні складники психосоціального благополуччя вимушених переселенців, що відображають способи їх взаємодії, позиціонування себе в актуальному соціальному середовищі та здатність до інтеграції в приймаючі громади здебільшого досягають середнього рівня й мають тенденцію до підвищення. Разом з тим характерною особливістю внутрішньо переміщених осіб є знижене відчуття своєї цінності для суспільства.

Соціально-економічний контекст соціального благополуччя ВПО характеризується неоднозначними тенденціями: загальний рівень даного показника переважно представлений низьким рівнем, що зумовлено проблемою відсутності власного житла та неможливістю забез-

печення сімейного добробуту, проте інші соціально-економічні показники характеризуються середнім рівнем.

Результати дослідження вказують на знижений рівень психосоціального благополуччя внутрішньо переміщених осіб, що відображується у тенденції до дезадаптації, яка є актуальною для 35,7 % учасників дослідження.

Список використаних джерел

1. Офіційний веб-портал Міністерства соціальної політики України (дата звернення 28.11.2018) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/news/16324.html>
2. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами: досвід діяльності соціальних служб. 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/16442>
3. Галаян О. Самосуб'єктність як детермінанта психічного та психологічного здоров'я особистості в умовах вимушеної міграції / О. Галаян // Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві : зб. тез II Всеукр. наук.-практ. конф. – Л. : Львів. держ. ун-т внутрішніх справ, 2017. – С. 98–103.
4. Робертс Б. Приховані наслідки конфлікту. Проблеми психічного здоров'я та доступ до послуг серед внутрішньо переміщених осіб в Україні / Б. Робертс, Н. Махашвілі, Д. Джавахішвілі // International Alert, Глобальна ініціатива у психіатрії. – Тбілісі : Лондонська школа гігієни і тропічної медицини, 2017.
5. Кисляков П. А. Психосоціальне благополуччя як показателі соціальної безпеки особистості та суспільства / П. А. Кисляков // Современные исследования социальных проблем (электронный науч. журн.), Modern Research of Social Problems. – 2016. – № 1 (57). – С. 83–91.
6. Мельник М. А. Сучасні проблеми реалізації трудового потенціалу вимушених переселенців / М. А. Мельник // Вісн. Донецьк. нац. ун-ту. Сер. В : Економіка і право. – 2015. – Вип. 1. – С. 245–248.
7. Вознесенська О. Л. Ресурси арт-терапії на допомогу вимушеним переселенцям : практич. посіб. / О. Л. Вознесенська. – К. : Human Rights Foundation, 2015.
8. Богучарова О. І. Феномен психологічної захищеності українських вимушених біженців (ТПО) / О. І. Богучарова // Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. – К. : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2016.
9. Чуйко О. В. Соціальна підтримка в структурі особистісних ресурсів внутрішньо переміщених осіб / О. В. Чуйко, А. А. Голотенко // Вісн. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія "Психологія". – К., 2017. – № 1(6), 2(7). – С. 146–150.

10. Педько К. Вплив соціальної активності на соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб / К. Педько // Педагог. процес: теорія і практика (Серія: психологія). – 2018. – № 3 (62). – С. 114–121.

References

1. Ofitsiyniy veb-portal Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy (Data zvernennia 28.11.2018). // [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <https://www.msp.gov.ua/news/16324.html>.
2. Sotsialna robota z vnutrishno peremishchenymy osobamy: dosvid diialnosti sotsialnykh sluzhb. 2018 // [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/16442>.
3. Halian O. Samosubiektivnist yak determinanta psykhychnoho ta psykholohichnoho zdorovia osobystosti v umovakh vymushenoj mihratsii. // Psykhychne zdorovia osobystosti u kryzovomu suspilstvi. Zbirnyk tez II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. – L.: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2017. – S. 98–103.
4. Roberts B., Makhashvili N., Dzhavakhishvili D. Prykhovani naslidky konfliktu. Problemy psykhychnoho zdorovia ta dostup do posluh serev vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini. // International Alert, Hlobalna initsiatyva u psykhiatrii – Tbilisi, Londonska shkola hihiieny i tropichnoi medytsyny, 2017. – 32 s.
5. Kisliakov P. A. Psikhosotsialnoe blagopoluchie kak pokazatel sotsialnoi bezopasnosti lichnosti i obshchestva. // Sovremennye issledovaniia sotsialnikh problem (elektronnyi nauchnyi zhurnal), Modern Research of Social Problems – № 1 (57), 2016. – S. 83–91.
6. Melnyk M. A. Suchasni problemy realizatsii trudovoho potentsialu vymushenykh pereselentsiv. // Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu. – Ser. V: Ekonomika i pravo. – Vyp. 1. 2015. – S. 245–248.
7. Voznesenska O.L. Resursy art-terapii na dopomohu vymushenym pereselentsiam. // Praktychniy posibnyk. – K. : Human Rights Foundation, 2015. – 50 s.
8. Bohucharova O. I. Fenomen psykholohichnoi zakhyshchenosti ukrainskykh vymushenykh bizhentsiv (TPO) // Viiskova psykholohiia u vymirakh viiny i myru: problemy, dosvid, perspektyvy: materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu. – K.: KNU im. Tarasa Shevchenka, 2016. – 96 s.
9. Chuiko O. V., Holotenko A. A. Sotsialna pidtrymka v strukturі osobystisnykh resursiv vnutrishno peremishchenykh osib. // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia "Psykholohiia". № 1(6), 2(7). – Kyiv, 2017. – S. 146 – 150.
10. Pedko K. Vplyv sotsialnoi aktyvnosti na sotsialnyi kapital vnutrishno peremishchenykh osib. // Pedahohichni protses: teoriia i praktyka (Seria: psykholohiia). – № 3 (62), 2018. – S. 114 – 121.

Надійшла до редколегії 26.09.18

A. Holotenko, asp.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-0261-4132

ОСОБЕННОСТИ ПСИХОСОЦИАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ ВНУТРЕННЕ ПЕРЕМЕЩЕННЫХ ЛИЦ

Представлены результаты теоретико-методологического анализа понятия психосоциального благополучия внутренне перемещенных лиц. Это понятие толкуется автором как многофакторный конструкт, охватывающий индивидуально-психологические особенности вынужденных переселенцев, их субъективное отношение к актуальной жизненной ситуации, характер социального взаимодействия с окружающими и экономические факторы жизнедеятельности. Результаты эмпирического исследования, направленного на выявление особенностей психосоциального благополучия внутренне перемещенных лиц, указывают на пониженный уровень такового, отражающийся в тенденции к дезадаптации.

Ключевые слова: психосоциальное благополучие, внутренне перемещенные лица, вынужденная миграция, социально-психологическая адаптация.

A. Holotenko, PhD student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-0261-4132

THE SPECIFIC OF PSYCHOSOCIAL WELL-BEING OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS

The article is devoted to the problem of psychosocial well-being of internally displaced persons. The situation of forced internal migration conceals a large number of destructive influences on the psychosocial well-being of the individual. The process of adaptation of forced migrants is accompanied by high levels of stress and requires a large amount of psychological and social resources. In this regard, the research of psychosocial well-being of internally displaced persons is relevant to the scientific substantiation of psychosocial practice of assistance IDP.

The purpose of the article is to reveal the peculiarities of the psychosocial well-being of internally displaced persons, which are based on the results of empirical research. The article presents the results of a theoretical and methodological analysis of the concept of psychosocial well-being of internally displaced persons. This concept is interpreted by the author as a multifactorial construct, which encompasses the individual psychological characteristics of internally displaced persons, their subjective attitude to the actual life situation, the nature of social interaction with others and economic factors of life activity. The results of empirical research aimed at identifying the characteristics of psychosocial well-being of internally displaced persons point to a reduced level of psychosocial well-being of internally displaced persons, reflected in the manifestations of the tendency to disadaptation. Characteristic features of internally displaced persons are the inability to establish close social contacts with others and emotional detachment and lowered sense of their value to society. The general emotional background of the IDP is at a reduced level and is characterized by tendencies towards negativism.

Keywords: psychosocial well-being, internally displaced persons, forced migration, social and psychological adaptation.

УДК 364.442.6

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/3-1/2>В. Мельничук, зав. сектору
Державна наукова установа "Інститут модернізації змісту освіти", Київ
ORCID iD 0000-0002-0144-8654

КОМЕРЦІЙНА СЕКСУАЛЬНА ЕКСПЛУАТАЦІЯ ДІТЕЙ: МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Розглянуто поняття комерційної сексуальної експлуатації дітей. Охарактеризовано форми комерційної сексуальної експлуатації дітей, серед яких дитяча проституція, дитяча порнографія, торгівля дітьми, дитячий секс-туризм, ранній шлюб. Досліджено міжнародні документи, які регламентують законодавство щодо злочинів, пов'язаних із комерційною сексуальною експлуатацією дітей. Описано роботу неурядових організацій, що ведуть активну діяльність щодо захисту і допомоги дітям, які постраждали від сексуального насильства. Зазначено, що боротися з комерційною сексуальною експлуатацією дітей треба, крім міжнародного, на національному й місцевому рівнях.

Ключові слова: комерційна сексуальна експлуатація дітей (КСЕД), дитина, сексуальне насильство, дитяча проституція, дитяча порнографія, дитячий секс-туризм, міжнародне законодавство, Конвенція.

Вступ. Комерційна сексуальна експлуатація дітей є тяжким злочином, учиненим щодо дитини. На жаль, далеко не в усіх випадках, які стають відомі фахівцям або близьким дитини, буває ініційоване карне переслідування злочинця й відбувається суд. Причини для цього можуть бути різними: іноді постраждала сторона відмовляється від порушення кримінальної справи або зібрано недостатньо доказів для обвинувачення підозрюваних, але також нерідкими є випадки, коли рідні дитини не мають докладної інформації про те, яким чином дати хід справі або домогтися покарання злочинців. В усьому світі кількість кримінальних справ, порушених щодо подібних злочинів, невелика, і наша країна – не виняток.

Проблема комерційної сексуальної експлуатації дітей є комплексною і має розв'язуватися на світовому рівні. Сьогодні вже існує ряд міжнародних документів, які регламентують законодавство щодо злочинів, пов'язаних із комерційною сексуальною експлуатацією дітей. У першу чергу, це документи Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, а також дво- і багатосторонні угоди між державами, які, ратифікуючи ці угоди, юридично зобов'язуються виконувати пропоновані в них умови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання правового захисту дітей, що стали жертвами комерційної сексуальної експлуатації, досліджували М. Буряк, А. Вознюк, І. Доляновська, М. Ковальова, Л. Ковальчук, К. Левченко, Ю. Нагачевська, Н. Плахотнюк, Ю. Смирнов, О. Швед та ін. Більшість із них наголошують на необхідності міжнародного співробітництва у сфері запобігання комерційній сексуальній експлуатації дітей.

Метою статті є огляд міжнародних документів, що регламентують законодавство щодо злочинів, пов'язаних із комерційною сексуальною експлуатацією дітей.

Виклад основного матеріалу. Комерційна сексуальна експлуатація дітей (КСЕД) – це серйозне порушення прав дитини, яка розглядається як об'єкт сексу і торгівлі; включає сексуальне насильство над дитиною або експлуатацію дитини дорослою людиною, а також оплату грошовими коштами або натурою дитини або третій особі/особам [1, с. 414]. Комерційна сексуальна експлуатація дітей включає дитячу проституцію, порнографію та торгівлю дітьми. До комерційної сексуальної експлуатації дітей також відносять дитячий секс-туризм і ранні шлюби [2, с. 8].

Наразі багато зусиль прикладається в усьому світі для захисту дітей і запобігання їх комерційній сексуальній експлуатації. Наприклад, на світовому й регіональному рівнях було прийнято кілька юридичних протоколів з метою надати поліпшені міри захисту для дітей. На національному рівні розроблені плани й політичні стратегії для розв'язання проблеми за допомогою різних, пов'язаних між собою, заходів. На місцевому рівні громадські організації реалізують широкий спектр проєктів для дітей, що перебувають під загрозою або вже стали жертвами комерційного сексу.

Сьогодні існує кілька міжнародних конвенцій, що містять статті, які пропонують шляхи захисту дітей від комерційної сексуальної експлуатації. Держави, що ратифікували ці конвенції, юридично зобов'язані виконувати положення, які прописані в цих документах. Так, Конвенція про права дитини Організації Об'єднаних Націй, яка набула чинності 2 вересня 1990 р., була прийнята і ратифікована майже всіма країнами світу. Це перший основний міжнародний документ, у якому права дитини розглядаються на рівні міжнародного права [3, с. 11].

Конвенція про права дитини визначає дитину як "будь-яку людину у віці до 18 років". Стаття 34 Конвенції зобов'язує держави-учасниці вжити всіх необхідних заходів для запобігання схильності або примусу дитини до будь-якої незаконної сексуальної діяльності, а також для запобігання використанню дітей з метою експлуатації у проституції, порнографії або іншій незаконній сексуальній діяльності. Стаття 35 Конвенції вимагає прийняття всіх необхідних заходів для запобігання викраденню дітей, торгівлі дітьми в будь-яких цілях та будь-якій формі [3, с. 11].

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується торгівлі дітьми, дитячої проституції й дитячої порнографії, який набрав чинності 08 січня 2002 р., приділяє особливу увагу комерційній сексуальній експлуатації дітей. Протоколом установлені міжнародні стандарти у сфері протидії торгівлі дітьми, дитячій проституції й дитячій порнографії та попередження зазначених злочинів, а також визначені форми міжнародного правового співробітництва у цій сфері. Даний документ пропонує державам-учасницям надавати одна одній максимальну допомогу у зв'язку з розслідуванням, карним переслідуванням і процедурами видачі злочинців [3, с. 12].

Конвенція Міжнародної організації праці (МОП) про заборону та негайні заходи щодо викорінювання найгірших форм дитячої праці, прийнята в 1999 р., розглядає комерційну сексуальну експлуатацію дітей як одну з найгірших форм дитячої праці. Конвенція МОП вимагає, щоб держави, які її ратифікували, установили своїм пріоритетом розробку й реалізацію програми дії з метою усунення найгірших форм дитячої праці, створили та розвивали відповідні механізми для контролю виконання Конвенції [4, с. 10].

Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності була прийнята в грудні 2000 р. Метою цього документа є сприяння співробітництву у справі ефективнішого попередження транснаціональної організованої злочинності й боротьби з нею. Конвенція регулює дії держав-учасниць у сфері попередження, розслідування та карного переслідування за злочини, пов'язані, зокрема, з комерційною сексуальною експлуатацією дітей у тих випадках, коли вони мають транснаціональний характер і вчинені за участю організованої злочинної групи.